

Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy

To utgaver, én tekst? Edisjonshistorien til *Folk og røvere i Kardemomme by*

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sbi-45>

Abstract: Two editions, one text? Variants in Folk og røvere i Kardemomme by (1955/1980) by Thorbjørn Egner. This article investigates the edition history of Folk og røvere i Kardemomme by (1955 and 1980) by Thorbjørn Egner. The first edition of 1955 and the edited and expanded edition from 1980 are examined with focus on: What happens when Egner edit both the text and the pictures? Can we characterize the variants as significant or irrelevant? And has the revision created a new text?

Key words: Thorbjørn Egner, variants, editing, the history of editions

Flere av Thorbjørn Egners historier og viser har klassikerstatus i den norske barnlitteraturen. Men kjenner alle mottagere den samme versjonen av historiene og visene? Egner redigerte stadig i sine tekster. I denne artikkelen skal vi se hvordan Egner justerte og perfektionerte stil og uttrykk i både tekst og bilde i sin klassiker *Folk og røvere i Kardemomme by*, som foreligger i to trykte versjoner. Førsteutgaven er undersøkt mot Egners sist autoriserte utgave. I det følgende skal vi se hva som skiller de to utgavene fra hverandre. Hvilken effekt og betydning kan vi tilskrive Egners revisjon? Endrer tekst og bilde og samspillet mellom dem karakter? Og blir teksten en annen i og med revisjonen?

For Egners tekster kunne hørespillversjoner og innslag i NRKs radio med fordel vært undersøkt for å kartlegge den hele og fulle edisjonshistorie for hver enkelt tekst. Jeg har imidlertid måttet begrense meg til å kun undersøke de trykte versjonene av *Folk og røvere i Kardemomme by*.

Revisjon av teksten (1955-utgaven vs. 1980-utgaven)

Folk og røvere i Kardemomme by ble utgitt som bok første gang i 1955. Tjuefem år senere, i 1980, kom den i fornyet og utvidet utgave ved Egner. Ifølge Tordis Ørjasæter i *Norges litteraturhistorie* får

vi glimt av Kardemomme by allerede i *Barneboka 1940* ved Egner og Winsnes, i historien "Huset oppe på den høye toppen" (Beyer red. 1991, b. 5, 464). Den handler om Bjørn og Turi som går tur i skogen. De går og går til de kommer til et fjell, og på toppen av fjellet ligger et lite hus med et lite tårn, der det bor en mann som varsler været (Egner 1940, 14–20). Ørjasæter har selvfølgelig rett i at tårnet og værvarslerfunksjonen kan minne oss om Tobias og huset i Kardemomme by, men tårnet og et plutselig tordenvær (Egner 1940, 19), er også de eneste likhetspunktene mellom historien fra 1940 og *Folk og røvere i Kardemomme by* fra 1955/1980. Like gjerne kunne vi opprette en kobling til historien "Eventyret om guttene som lånte trikken", også den i *Barneboka 1940* (Egner 1940, 32–37). De tre guttene minner oss om Kasper og Jesper og Jonatan som røver Kardemomme-trikken. Men utover det, kan ingen av de to historiene fra 1940 anses som utkast eller forarbeider til *Folk og røvere i Kardemomme by*, da verken historiene, tekstene eller illustrasjonene har øvrige fremtredende fellestrekk.

Egners tre mest kjente bøker, *Karius og Baktus*, *Klatremus og de andre dyrene i Hakkebakkeskogen* og *Folk og røvere i Kardemomme by*, foreligger alle i ulike versjoner. "Historien om Karius og Baktus" ble første gang trykt allerede i 1941 i *Den nye barneboka* av Egner og Sigurd Winsnes, i 1949 kom *Karius og Baktus* som selvstendig bok, med bearbeidet tekst og nye tegninger, og i 1958 kom den i ny utgave, der både tekst og bilde var revidert nok en gang. *Klatremus og de andre dyrene i Hakkebakkeskogen* ble første gang utgitt som bok i 1953, og i 1978 kom den i revidert og nytegnede utgave. I det følgende skal vi se at revisjonen av *Folk og røvere i Kardemomme by* i 1980 naturlig nok har mye til felles med Egners revisjon av *Karius og Baktus* og *Klatremus og de andre dyrene i Hakkebakkeskogen* i henholdsvis 1949/1958 og 1978: Teksten er skrevet om og vekselvis forkortet og utvidet, detaljer er justert og ord er byttet ut, nye viser og replikker er kommet til, og preteritumsformer er ikke sjelden omgjort til presensformer. I følgende tabell, der et utdrag fra første kapittel er sitert, ser vi flere av de typiske forskjellene representert. Variantene er uthevet:

1955-utgaven	1980-utgaven
<p>s. 9: Mens Tobias og Remo og Bobby satt oppe i tårnet, gikk livet sin gode gang nede i Kardemomme by. Folk hilste vennlig på hverandre, og sa "God dag, hvordan står det til?" Og midt i gaten kom esler og muldyr travende med vogner etter seg, eller med svære kurver på ryggen. Oppi kurvene var det oftest appelsiner og bananer og dadler og kardemomme. Alt dette vokste på markene utenfor bymuren.</p> <p>Biler fantes ikke i byen. Men en trikk var det der, en eneste trikk. Den hadde to etasjer, og var en gammel hyggelig trikk. Den gikk fra byporten og over</p>	<p>s. 11: Mens Tobias sitter oppe i tårnhuset sitt og passer været, går livet sin gode gang nede i Kardemomme by. Folk hilser vennlig på hverandre – "God dag," sier de, "hvordan står det til?" Og midt i gaten går esler med kurver fulle av appelsiner, dadler og kardemomme-frø.</p> <p>Biler finnes det ikke her i Kardemomme, men en trikk er det der, en eneste trikk. Den er ikke stor, og den går ikke langt. Men folk i byen er glad i trikken sin og reiser en liten tur med den hver dag og ofte flere ganger om dagen.</p>

forvet og ned til brua ved parken. Det var ingen lang tur akkurat, og det var bare to holdeplasser. Men folk i byen var glad i trikken sin, og alle reiste med den en liten tur hver dag, enten de behøvet det eller ikke. "Vær så god, bare ta plass," sa trikkefører Syversen. Så satte folk seg på, noen i første og noen i annen etasje. "Det er klart," sa konduktøren. Og så gikk trikken.

[Visen "Trikken i Kardemomme".]

"Ta plass!" sier trikkefører Syversen, han ringer med trikke-klokka. Så setter folk seg på, både store og små. Og så går trikken. Og alle er med og synger trikkefører Syversens trikkevise:

[Visen "Trikken i Kardemomme".]

I andre kapittel finner vi flere små endringer, og mye tekst er strøket, i alt vel 23 linjer fra s. 11–14 i 1955-utgaven (se vs. 1980, 14–16). I 1955-utgavens versjon av "Røver-vise" vil Kasper og Jesper og Jonatan ikke kun røve mat og klær, men også "litt sølv og gull" (1955, 16), mens de fra og med 1980-utgaven i stedet røver "kjøtt og flesk og potetgull" (s. 18). Slik blir røveriet tonet ned til å være av en noe mer uskyldig og nødvendig karakter. 1955-utgavens andre kapittel slutter med "Røver-vise". I 1980-utgaven er kapitlet imidlertid forlenget med én scene; leseren får nå være med ut og røve:

Det var midt på natten og mørkt i byen da Kasper og Jesper og Jonatan kom til pøsemaker-butikken. Pøsemakeren sov, og politimester Bastian sov – og jeg tror alle de andre også sov, for det var ingen å se i gatene.

"Vi må være helt stille så vi ikke vekker pøsemakeren," sa Kasper. Vi må ikke lage noe støy," sa Jonatan. Og Jesper tok fram alle nøklene sine og fant den nøkkel som passer akkurat til døra i pøsemaker-butikken. Så listet de seg forsiktig inn – alle tre.

Og der inne var det mye god kjøttmat! Oj oj oj! Der var pølser og biffer og skinker og oksesteker. Og røverne puttet litt av hvert i sekker og spann. Så lukket de døra forsiktig, og dro sultne og glade hjemover til røverhuset.

Og nå spør det hva pøsemakeren sier når han kommer i butikken sin neste dag og oppdager at røverne har vært der om natten og røvet. Det får vi høre om i neste kapittel (Egner 1980, 18–19).

Tillegget gir leseren innblikk i handlingens primærkonflikt samtidig som det øker spenningsnivået i teksten. Men scenen er likevel lite skummel i og med fortellerens direkte nærvær via "jeg".

Forskjellene mellom 1955-utgaven og 1980-utgaven er mange. Jeg vil forsøke å kun å omtale de viktigste og mest representative forskjellene i den videre gjennomgangen av edisjonshistorien til *Kardemomme by*.

Karakteren tante Sofie

I tredje kapittel tar en sint pøsemaker kontakt med politimester Bastian. I 1955-utgaven lover Bastian å tenke på hva han skal gjøre

med røverne før saken midlertidig avsluttes med et farvel og de rusler hver til sitt. Fra og med 1980-utgaven slipper en ny person til med sine meninger om saken. Tante Sofie har nemlig overhørt samtalen fra sin balkong. Hun er forferdet over hvor snill og føyelig Bastian er. I tillegg til tre nye setninger (se 1980, 22) er derfor også første, andre og femte strofe av "Tante Sofies sinte vise" lagt til ("Å huffamei å huffamei, jeg er så sint så fy!" osv.). Sinnasangen er også med i 1955-utgaven, men der får vi den først og kun servert i femte kapittel (s. 30–31), mens den slipper til i begge kapitler fra og med 1980. Visen fremhever noen av brytningene mellom ulike karakterer i Kardemomme by (1980, 22–23). Om ikke tante Sofie har endret karakter i og med 1980-revisjonen, viser justeringer og tillegg oss en mer tydelig sint og vanskelig Sofie som dermed skaper mer uro og dynamikk i historien. Mens Kamomilla opprinnelig sier hun ikke "kan" rømme med Tobias (1955, 24), "tør" hun det ikke etter 1980, hvorpå hun fra 1980 også legger til "tante Sofie er så" (s. 30). Det at hun ikke engang tør å fullføre setningen, forteller en del om forholdet mellom Kamomilla og tanten. Når så Tommy søker hjelp hos Tobias for å få Kamomilla med på festen, finner vi et nytt tillegg som karakteriserer Sofie: "'Tante Sofie sier at fest og moro ikke er noe for småpiker!' 'Akk ja, den tante Sofie. Hun er nok ikke så grei. Men hør her, Tommy'" (1980, 30). I 1980-utgaven vies ikke tante Sofie bare mer oppmerksomhet via andres omtale, hun har også fått mer plass i teksten og flere replikker, deriblant: "'Huff for en masekopp!' sa tante Sofie" (1980, 35). Og noen replikker er blitt utvidet, som:

1955-utgaven	1980-utgaven
s. 26: "Hurra!" ropte Kamomilla. "Ikke noe hurra!" sa tante Sofie.	s. 33: "Hurra!" ropte Kamomilla. "Hysj unge, ikke noe hurra! Gå opp og vask deg. – Herr Tobias," sa hun, "vi kommer om et øyeblikk." Og frøken Sofie gikk inn i huset og lukket døren etter seg."

Den strenge tonen er riktignok den samme i de to versjonene, men med flere imperativer og "Hysj unge" blir tante Sofies rigide og begrensende oppdragelse ytterligere understreket. Tobias blir ikke invitert inn for å vente, og døren blir til og med lukket. Også i kapittel 9, når Sofie befinner seg hos røverne, ser hun fra og med 1980 ikke sjelden "strengt" på de tre (se eks. s. 63, 64, 65), og Sofies autoritære trekk blir fremhevet gjennom nye tillegg. Her er noen eksempler på det som er nytt:

Men han skremte ikke frøken tante Sofie (1980, 66, mangler i 1955, 45–46).

Og mens de holdt på med jobbene sine, gikk hun rundt og inspiserte i alle tre rommene. Hun brukte munn og kommanderte (1980, 67, mangler i 1955, 46).

“Vær så god og vask!” Og hun ga Jesper et puff bortover mot vakefatet [sic] (1980, 69, mangler i 1955, 47).

Men tante Sofie bare ga løven et klask over nakken: “Gå vekk, kattedyr!” sa hun (1980, 70, mangler i 1955, 47).

Slik trer det særegne ved karakteren Sofie tydeligere frem for mottageren fra og med 1980-utgaven. Og ved hjelp av små justeringer er hun dessuten fremstilt som enda mer brå og uhøflig i den nye versjonen. Mens hun opprinnelig spør høflig “Kan vi få høre på den?” (1955, 60), da hun og flere er i dyrebutikken og ser på papegøyen som Tobias skal få, gir hun snarere ordre når hun vil uttrykke det samme i 1980-utgaven: “Så la oss få høre hva den kan” (1980, 84). I 1980-utgavens siste kapittel er imidlertid ny tekst lagt til som avslører et mulig omslag i tante Sofies væremåte. Kasper og Jesper og Jonatan er satt fri og er ute i gatene for å hilse å folk:

De kom også forbi frøken tante Sofie. Da ble de litt engstelige, og Jesper og Jonatan ville snu og gå en annen vei, men Kasper sa: “Vent litt - vi må være høflige, husk det! Og det er forresten ikke sikkert at hun er sint akkurat i dag.”

Og Kasper hilste høflig, tok hatten av og sa: “God dag, frøken Sofie. Og så må De unnskyldte at vi røvet Dem den gangen.”

“Jaså. Jaja. - Jeg likte dere forresten godt,” sa Sofie.

Da ble Jonatan glad: “Det gjorde i grunnen vi også - meget,” sa han.

“Og dere var ordentlig tapre i dag,” sa tante Sofie.

“Å,” sa Kasper, “vi kan være mye taprere enn det.”

“Især Kasper,” sa Jonatan. “Og i dag er han blitt brannmester i Kardemomme by.”

“Det passer han godt til,” sa Sofie.

(1980, 128-129)

Tante Sofie overrasker oss med å gi ros og vise aksept. Fra og med 1980-utgaven ser vi altså en endring hos tante Sofie; hun fremtrer som noe mildere og mer forsonende mot slutten av fortellingen. Det så vi ingen tegn til i 1955-utgaven.

Tillegg, strykninger og nye viser

I tillegg til de endringer som berører fremstillingen av tante Sofie, finner vi en rekke forekomster av at tekst er lagt til, strøket eller

flyttet på, og nye viser er kommet til. Vi hopper til femte kapittel. Det er fest i Kardemomme. Når Bastian ønsker alle velkommen til forestillingen på torvet, får vi i 1955-utgaven vite at "Det første nummeret, som dere nettopp hørte[,] var Kardemomme-marsjen" (1955, 28). I 1980-utgaven er rekkefølgen snudd om på. Etter et velkommen, setter i stedet Bastian i gang både byorkesteret og alle på torvet. Det blir allsang, og "Kardemomme-sangen" er nå ikke lenger kun omtalt, men også innlemmet i teksten. Melodien er for øvrig den samme som for "Trikken i Kardemomme", som var laget allerede til 1955-utgaven. Fra og med 1980 får mottageren dessuten følge en større del av festforestillingen da tekst er lagt til en rekke steder. I tillegg er det ryddet og strøket i teksten. Eksempelvis opptrer hundekoret to ganger i 1955-utgaven, men kun én gang fra og med 1980. Men scenen med hundekoret er til gjengjeld skildret mer detaljert i den sist autoriserte versjonen (1955, 29 og 31 vs. 1980, 40–41). Med sin revisjon gir Egner leseren mer å spille på i lesningen: Med mer informasjon blir det færre tomrom i teksten, samtidig som utvidelsene bidrar til at nye typer tomrom blir etablert under lesningen.

I sjetten kapittel møter vi røverne som observerer Kardemomme-festen fra et tre. I 1955-utgaven har også de lyst til å ri på elefanten, og de fantaserer om å røve den (1955, 33). I 1980-utgaven er det i stedet den talende kamel som tilbyr ridetur og frister røverne til røveri (1980, 43–44). Men så røver de trikken. Trikkerøverscenen er kortet ned i den reviderte utgaven, der 23 linjer er redusert til 12 linjer (1955, 35–36 vs. 1980, 46). (Satsen er imidlertid ikke den samme i de to utgavene, så en sammenligning av antall linjer kan kun fungere som en viss indikasjon på nedkorting.) Det gir økt fortellehastighet, og scenen er livet opp med enkelte nye replikker. Når røverne forlater trikken og rapper kakene med seg hjem, ender kapittel 6 i 1955-utgaven. Men i 1980-utgaven er 1955-utgavens kapittel 7 "Den forsvundne trikk" (s. 36–37) innlemmet i kapittel 6 (1980, 46–48), og det er lagt til nær på én side med ny tekst der harmonien gjenopprettes, festen fortsetter og "Kardemomme-sangen" blir servert på ny (1980, 48).

To kapitler har også byttet plass: 1955-utgavens kapittel 10 (s. 52–57) er blitt til kapittel 7 i 1980-utgaven (s. 49–54). Små ting er endret og justert, men hovedtrekkene er de samme. Først etter jakten på røverne, der man ender med å avsløre hunden Bobby, følger vi røverne ut på tokt i 1980-utgavens kapittel 8. Tante Sofie skal røves! Men før de kommer på den ideen, synger de visen "Røverne leter", og i 1980-utgaven er teksten endret i de to siste av de fire strofene:

1955-utgaven	1980-utgaven
<p>s. 40: Hvor er taska mi, og hvor er flaska mi? hvor er boksen som jeg hadde fem sardiner i? Hvor er kosteskaft? Hvor er hostesaft? Hvor er flaska som jeg hadde medisiner i? Jeg er sikker på jeg hadde den i går.</p> <p>Hvor er raka vår, og hvor er kaka vår? Og hvor er sekken hvor vi hadde fire fenalår? Hvor er Kasper hen? Hvor er Jesper hen? Hvor er Jonatan, som hadde pengekassa vår? Jeg er sikker på jeg hadde den i går.</p>	<p>s. 56: Hvor er posene med aprikosene? Hvor er syltetøy og boksen med ansjosene? Hvor er kosteskaft? Hvor er hostesaft? Hvor er strikken til de lysegrønne hosene? Jeg er sikker på jeg hadde dem i går.</p> <p>Hvor er sekk og spann? Hvor er spekk og and? Hvor er Kasper? Hvor er Jesper? Hvor er Jonatan? Hvor er stol og bord? Hvor er syd og nord? Hvor er pengene vi stjal fra våres oldemor? Jeg er sikker på jeg hadde dem i fjor.</p>

Visen var morsom allerede i 1955-utgaven, men med Egners endringer av 1980 er den enda mer herlig tullele, og tekstrytmen svinger bedre til melodien. I tillegg til å ha justert i siste halvdel av visen, har Egner lagt til i alt én side med ny tekst på s. 57–58, der vi blir enda bedre kjent med røverne og deres hverdagsproblemer. I resten av kapitlet er teksten så å si den samme som i 1955-utgaven, med unntak av enkelte justeringer, strykninger og tillegg, og "Røvervise" blir repetert på vei til tanten, med ny tekst som er tilpasset handlingen i kapitlet (se 1980, 60). I 1955-utgaven finner vi den kun én gang, på s. 15–16, mens den fra og med 1980 også er med en tredje gang, i kapittel 13 (s. 95), der tre av 1955-utgavens fem strofer blir gjentatt. Fremme hos tante Sofie må Jesper morsomt nok prøve den ene nøkkelen etter den andre i 1955-utgaven (1955, 41–42). Først nummer trettifem passer. Fra og med 1980 finner han straks den riktige (1980, 61).

Mens fortellerens refererende kommentarer er blitt færre til fordel for flere replikker i de sist autoriserte versjonene av *Karius og Baktus* (1949 vs. 1958) og *Klatremus og de andre dyrene i Hakkebakkeskogen* (1953 vs. 1978), er derimot en rekke fortellerkommentarer lagt til i sist autoriserte versjon av *Folk og røvere i Kardemomme by*. Særlig i kapittel 9 finner vi mange eksempler på det (1980, 63–78), som:

Da ble Kasper sint (64);
Nå syntes Kasper det gikk for vidt (65);
Men Kasper mannet seg kraftig opp (66);
protesterte Kasper, for nå var han sint. Men han skremte ikke frøken tante Sofie (66);
Kasper romsterte voldsomt borte ved komfyren, og han hadde visst brent seg, for plutselig slapp han et lokk i gulvet (68);
De hadde hørt Sofies svar. Kasper gikk slukøret tilbake til plassen sin, mens Sofie fortsatte med sitt (72).

Og etter replikkene står det ofte ikke lenger kun "sa X" eller "ropte X". En rekke steder er adjektiver som beskriver den aktuelle stemningen eller reaksjonen, lagt til, som "pent", "forarget", "stolt og smilende", "forskrekket" osv. (se særlig 1980, 63–78). Revisjonen av teksten i kapittel 9 er på mange måter representativ for redigeringen av *Folk og røvere i Kardemomme by* som helhet, da det på hver side gjennom hele kapitlet er foretatt utallige både små og større endringer som utvider og nyanserer handlingen så vel som fremstillingen av karakterene.

Det største avviket mellom 1955-utgaven og 1980-utgaven i kapittel 9 finner vi imidlertid hvis vi sammenligner 1955, 47 med 1980, 69–71. Nesten all tekst på s. 69–70 samt tre fjerdedeler av s. 71 er ny i 1980-utgaven, og visen "Vaske-vise" er lagt til (1980, 70). Også i de følgende kapitlene er tilleggene mange. I kapittel 10 er scenen hos dyrehandleren utvidet med til sammen én side med ny tekst på s. 82–83, der vi også finner den nye visen "Hestedans" (se 1955, 59 vs. 1980, 82–83). Men foruten en del ny tekst i kapittel 11, er det mest påfallende at teksten er kortet ned og rokert om på, og visen "Hurra-sang for Tobias", som sto i midten av kapitlet (1955, 62–63), avslutter kapitlet fra og med 1980 (s. 88).

Den samme typen endringer som er skissert ovenfor gjentar seg i de resterende kapitlene (kap. 12–18, s. 89–133). Stadig finner vi nye tillegg, tekst er strøket og deler av scener er forkortet og forenklet, refererende tekst er supplert med eller erstattet av dialog (se eks. 1955, 76 vs. 1980, 106–107), og enda flere nye viser er kommet til (1980, 108 og 132–133). Scenen der røverne slukker brannen er utvidet: Mens slukkearbeidet er raskt avsluttet i 1955-utgaven (s. 93), utnyttes og bygges spenningen opp i 1980-utgaven (s. 126–127). Og mens 1955-utgaven bryter opp gledesstemningen med en overgang til nytt kapittel (kap. 20, s. 96), løper teksten og handlingen bare videre uten avbrudd i 1980-utgaven (s. 130). Fortellingens tre siste avsnitt (1955, 97–98) er dessuten kortet ned og forenklet før historien avsluttes lystig med den nye visen "Hurra-sang for røverne" i 1980-utgaven.

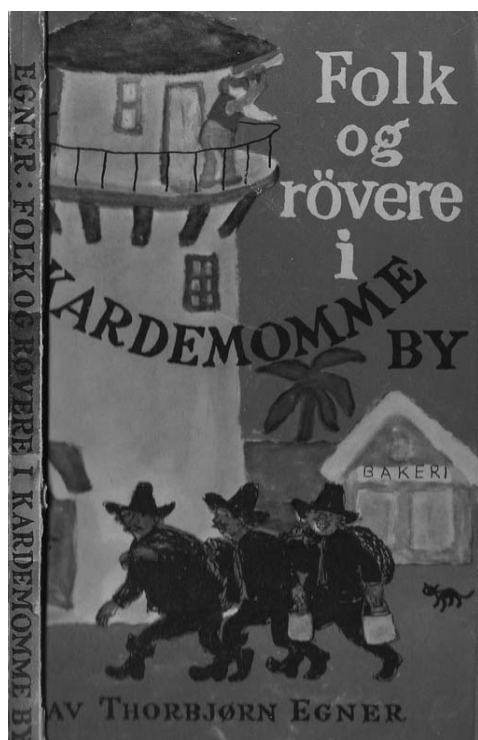
Egners revisjon av tegningene

Tegningene i den reviderte utgaven av *Folk og røvere i Kardemomme by* (1980) er helt nye. Og tegnestilen er annerledes enn i førsteutgaven (1955): Hvert element er markert med konturer, hvilket fremhever de ulike elementene bedre i bildet – spesielt er effekten stor for fremstillingen av menneskene og deres ansikter. Tegningene inneholder flere detaljer, og mens vi ikke sjelden kun ser menneskene i 1955-utgavens tegninger, er deler av omgivelsene inkludert i 1980-utgavens tegninger. Dermed får leseren et større innblikk i

hvordan det ser ut i Kardemomme, hvilket miljø de ulike karakterene beveger seg i. Ved å vise mindre av miljøet i bildene, er det flere åpne rom i 1955-utgaven; tegningene gir kun små avgrensede glimt å spille på. Men også i 1980-utgaven må leseren fylle ut, vi får aldri se det hele i sammenheng; det er fortsatt utsnitt og deler som fremstilles i bildene, men større deler og utsnitt enn tidligere.

1955-utgaven inneholder kun åtte fargestrykk, samt omslagsbildet, som også er i farger. Alle åtte fargestrykk fyller én hel side, og stilen har mye til felles med akvarellen da overgangen mellom hvert element i bildet er umarkert og noe flytende. Det lave antallet fargestrykk må ses i sammenheng med den stive prisen på fargestrykk (Ørjasæter 1972, 42). Fargene i 1955-utgavens fargestrykk er for øvrig sterke, mens fargene er dusere fra og med 1980. Egner har for øvrig funnet en effektiv kompensasjon for det lave antallet fargestrykk ved å la flertallet av de øvrige illustrasjonene i 1955-utgaven være i kombinasjonen rødt, svart og grått (32 stykker). Kun to av tegningene er i svart/grått (1955, 6–7 og 15). I tiende opplag, også fra 1955, er det interessant nok lagt inn noe rødt i tegningen på s. 15: De tre røvernes svarte overdel er blitt henholdsvis mørkegrå, lys grå og rød.

Mens 1980-utgaven inneholder 80 illustrasjoner, har 1955-utgaven kun 41 illustrasjoner, hvorav enkelte kun er vignetter (se eks. 1955, 64), og i alt tretten av oppslagene er uillustrerte. 1980-utgaven har kun to oppslag uten illustrasjon og ingen vignetter. Bildene er også større, i likhet med bokas format, og de forteller en større del av handlingen idet flere hendelser er dokumentert i illustrasjonene. Slik bekrefter og supplerer bildene teksten og skaper en symmetrisk dialog mellom tekst og bilde. Som med *Karius og Baktus* (1949 vs. 1958) og *Klatremus og de andre dyrene i Hakkebakkeskogen* (1953 vs. 1978) ligger den reviderte utgaven nærmere bildebokmediet enn førsteutgaven. Illustrasjonene gis større plass og betydning, og fra og med 1980-utgaven får mottager mer utfyllende informasjon om karakterenes utseende og miljøet rundt via bildene enn hva hun får i 1955-utgaven. Likevel er ikke samspillet mellom tekst og bilde så avansert at de to modalitetene gjensidig utfordrer hverandre. Bildene og teksten forteller fortsatt den samme historien; vi trenger ikke å lese bildene for å få med oss hele historien. Men historien er tydeligere, mer fullstendig og mer detaljert formidlet i bildene om vi sammenligner 1980-utgaven med 1955-utgaven. I tillegg gir 1955-utgavens bilder et mer statisk inntrykk siden karakterene som oftest er tegnet uten sine omgivelser. Bildene i 1980-utgaven illuderer en større grad av bevegelse, og de bærer handlingen i større grad enn hva illustrasjonene fra 1955 gjør.

© Omslag till Thorbjørn Egners *Folk og røvere i Kardemomme by*. Cappelen, 1955.

Prologbildet og epilobildet er det samme i 1955-utgaven; de viser løven bak et gitter. Etter prologbildet følger kun en vignett av papegøyen før teksten begynner på s. 3. Først på s. 5 kommer et fargetrykk som viser Tobias og tårnet, litt av byen med mennesker og dyr som vandrer og snakker. I 1980-utgaven er prologbildet et oversiktsbilde som viser et utsnitt av byen med Tobias og tårnet i bakgrunnen, noen hus i forgrunnen, tante Sofie og Kamomilla og kamelen og dens eier, samt flere dyr som går fritt omkring. Etter innholdsfortegnelse og tittelside med tegning av de tre røverne på vandring, følger et helsidebilde på s. 4, der tårnet med Tobias er zoomet inn og flere av hovedpersonene er rettet mot leseren som om de hilser oss velkommen til byen. Slik leder tegningene i 1980-utgaven oss inn i Kardemomme by-universet allerede før teksten får slippe til på s. 5.

Mediers påvirkning

I Norsk rikskringkastings radioprogram *Barnetimen for de minste* ble *Klatremus og de andre dyrene i Hakkebakkeskogen* og *Folk og røvere i Kardemomme by* til (Egner 2001, 52), "så å si fra dag til dag" (Bøhle 1972, 51). "Radioen som medium virket tydeligvis frigjørende. Egner fant sin form", skriver Tordis Ørjasæter i *Norges litteraturhistorie* (Beyer red 1991, b. 5, 465). I boken *Thorbjørn Egner. Et selvportrett* forteller Egner:

For meg har det å skrive teksten først for radio vært en nyttig og fin arbeidsform. Barna som hører på har jo ikke bilder å støtte seg til, derfor gjelder det å gjøre teksten klar og muntlig og billedskapende, slik at lytterne også ser hendelsene for seg i fantasien. Når jeg selv etterpå skal tegne og illustrere teksten i boken, så har jeg på en måte allerede bildene klart for meg (Egner 2001, 52-53).

Det har også vært en glede og inspirasjon å få være med på teatret, selv lage dekorasjoner til de mange oppsetninger i

Norden, og levere tegninger til kostymer, slik at barna i teatret kjenner igjen personene fra boken. Her hjemme, på både Nationalteatret og Riksteatret, har jeg selv også fått være med som regissør (Egner 2001, 58).

Gjennom radiomediet skapte Egner sine historier og fant sin fortellerstil. Når han i neste rekke også fikk muligheten til å arbeide med medier som film og teater, der han var dekoratør så vel som regissør, kan vi anta at det bidro til at Egner senere redigerte i sine tekster. Vi ser det tydeligst i edisjonshistorien til *Karius og Baktus*, der utviklingen fra bokmediet (*Den nye barneboka* 1941) til hørespill i radioen i 1946 til selvstendig bokutgave i 1949 og deretter film i 1955, til slutt ga oss den sist autoriserte utgaven av 1958 med en sorthåret Karius, en rødhåret Baktus og en mer lykkelig slutt. Arbeidet med dramatiseringen av historiene opptok mye av Egners tid, og i 1956 debuterte han med dramatisering for stor scene med *Folk og røvere i Kardemomme by. Barnekomedie i tolv bilder* (Anker 1972, 88; NBL). Vi kan anta at dette arbeidet genererte revisjonen av bokutgaven som kom i 1980. Det er tilfelle for historien om Hakkebakkeskogen: Programmet for forestillingen "Dyrene i Hakkebakkeskogen. Eventyrspill i 14 bilder", som ble spilt ved Nationalteatret i 1964, er illustrert av Egner og inneholder en rekke scener fra historien. Både tekst og bilde er her revidert og tildelt ny form, og viser som først kom på trykk i 1978-utgaven, er med, som "Petter Pinnsvins lille vise" og "Bamsens fødselsdag". Allerede i 1964 hadde Egner altså foretatt enkelte av de revisjoner som først kom med i den sist autoriserte bokutgaven av 1978.

Egners engasjement i og kontakt med mediene radio, film og teater, det vi kan kalle offentlige epitekster, dvs. paratekstuelle elementer som ikke er materielt knyttet til den aktuelle teksten, men som sirkulerer fritt i et virtuelt grenseløst fysisk og sosialt rom, "anywhere outside the book" (Genette 1997, 344), formet, påvirket og utviklet den Egner som dagens publikum best kjenner og gjerne formidler videre. Hadde ikke Egner jobbet i radioen, deltatt i arbeidet med film eller ulike teateroppsetninger, hadde det kanskje ikke kommet en revidert utgave av blant andre *Folk og røvere i Kardemomme by*.

Revisjonens betydning

Fra førsteutgaven av *Folk og røvere i Kardemomme by* kom i 1955, tok det lang tid før den reviderte utgaven kom i 1980. Og frem til 1980 rakk 1955-utgaven å bli trykt i tolv opplag (jf. kolofonopplysningene i Egner 2009). Følgelig er det per 2011 muligens en like stor andel som har lest den første som den siste versjonen, og mange har kanskje lest

begge versjoner. Men kanskje uten å vite det? Om man ikke leser de to versjonene parallelt eller tett i tid, er jo hovedtrekkene i historien de samme i de to utgavene. Det første mottageren eventuelt vil stusse over hvis hun blar i den av utgavene hun ikke måtte kjenne fra før, er størrelsen på formatet og ikke minst tegningene.

Egners tre mest kjente bøker, *Karius og Baktus*, *Klatremus* og *de andre dyrene i Hakkebakkeskogen* og *Folk og røvere i Kardemomme by*, foreligger som nevnt i ulike versjoner. De to utgavene av *Folk og røvere i Kardemomme by* er gjort rede for i denne artikkelen. I min kommende avhandling om norsk edisjonshistorie gjennom 1900-tallet gjør jeg grundig rede for variantene i de ulike versjonene av disse tre klassikerne, samt edisjonshistorien til Egners viser. Men hvilken betydning og effekt har revisjonen?

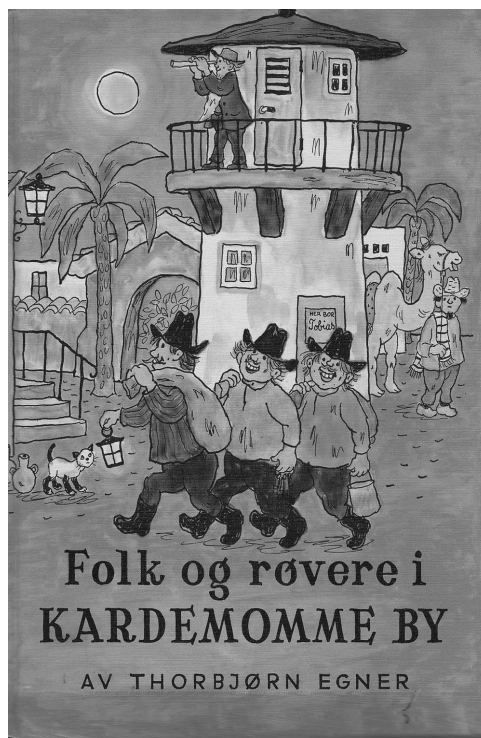
Egners revisjon åpner for en unik mulighet til å studere Egners utvikling av språk, stil og uttrykk. I de tre bøkene er de nye illustrasjonene, den økte forekomsten av replikker, tempusovergangen fra preteritum til presens og de nye visene blant de mest effektfulle og viktigste grepene Egner har tydd til i redigeringen. Slik er tekstene bedre tilpasset en barnlig leser med høyere hastighet og intensitet (primært i form av strykninger og flere replikker), men også med mer verbal redundans (i form av nye fortellerkommentarer og flere viser som repeterer og fremhever viktige poeng). Det dagens mottagere vil karakterisere som det særegne ved Egners tekst og bilde er først fullt utnyttet og på plass i de siste versjonene av de tre fra henholdsvis 1958, 1978 og 1980. Egners revisjon er estetisk heldig og vellykket; ved å fortette det episke og utvide dialogene, ved å dramatisere og vise fremfor å fortelle, hever Egner kvaliteten på de tre tekstene. Når Egner samtidig fornyer det visuelle uttrykket, øker også den verdi vi kan tillegge samspillet mellom tekst og bilde.

Innen edisjonsfilologien har man vekslet mellom å prioritere førstetrykk og sist autoriserte utgave som forelegg i en tekstkritisk utgave. På begynnelsen av 1900-tallet var det vel ansett praksis blant tekstkritikere å basere seg på en *Ausgabe letzter Hand* (forfatterens sist autoriserte utgave), det man anså som forfatterens endelige redaksjon. Dersom forfatteren stadig hadde endret i sine tekster, skulle alle endringer tas til følge. Innen germansk edisjonsfilologi var dette prinsippet lenge det overlegne, med utgangspunkt i den tyske filologen Karl Lachmanns program for tekstkritikken (Lachmann regnes som grunnleggeren av den vitenskapelige tekstkritikken; Haugen 1990, 177). Utover 1900-tallet ble det stadig mer vanlig å fokusere på tekstens tilblivelsesprosess og dermed prioritere førstetrykket, eller også manuskriptet før det trer inn i det litterære kretsløp. Tendensen til å ville arbeide med tilblivelsesvarianter fremfor overleve-

ringsvarianter økte, og stadig flere utgivere valgte første hands fremfor siste hands utgave (Kondrup 1999, 68–69; Henrikson 2007, 32). Per 2011 har som oftest førstetrykket størst autoritet blant edisjonsfilologer og utgivere av tekstkritiske utgaver med den begrunnelse at det var den versjon som først møtte en offentlighet, som er minst påvirket av ulike eksterne aktører. I Skandinavia finner vi eksempler på det i de to utgaveprosjektene *Søren Kierkegaards skrifter* (1997–) og *Henrik Ibsens skrifter* (2005–2010).

Fellestrekkene ved teksten i de to utgavene fra 1955 og 1980 er mange. Slik sett er teksten i hver av de to utgavene på mange måter den samme. Men som Genette påpeker i boken *Palimpsests*, vil man ved å redusere eller forlenge en tekst "affect not only length but also structure and substance. To reduce or augment a text is to produce another text, briefer or longer, which derives from it, but not without altering it in various manners" (Genette 1997, 229). I og med Egners tillegg, strykninger og omrokeringer fra og med 1980-utgaven av *Folk og røvere i Kardemomme by* er nettopp komposisjonen og deler av innholdet så vel som detaljer endret. Det påvirker og justerer deler av handlingen og trekk ved karakterene, hvilket variantene jeg har presentert i denne artikkelen, illustrerer. På grunn av revisjonen er det ikke irrelevant hvilken av versjonene vi velger når vi for eksempel skal lese, sitere eller oversette *Folk og røvere i Kardemomme by*. Og følgelig finnes det ikke bare én Kardemomme by-tekst, men to. Teksten i 1955-utgaven er blitt en annen i 1980-utgaven.

Med mindre man skal studere den første resepsjonen av Egners tekster eller lignende, er det i Egners tilfelle vanskelig å overse sist autoriserte utgave til fordel for førstetrykket. Det er versjonen fra den sist autoriserte utgaven vi kjenner, verdsetter og stadig leser. Nettopp Egners evne til å revidere og fornye har følgelig vært av stor betydning for Egners status som klassiker innen barnlitteraturen. For hadde Egners mest populære bøker blitt like kjente og oppnådd

© Omslag till Thorbjørn Egners *Folk og røvere i Kardemomme by*. Cappelen, 2009 [1980].

den samme klassikerstatus hvis han ikke hadde utvidet, finpusset og videreutviklet sine historier i både tekst og bilde?

Biografisk information: Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy, cand.philol, stipendiat ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. Kontakt: a.m.b.bjorkoy@iln.uio.no

Bibliografi

Anker, Øyvind. "Bamsefar kan han selv være. Thorbjørn Egner og teatret". I *En bok om Thorbjørn Egner*. Red. Harald L. Tvetterås og Fredrik Matheson. Oslo: J.W. Cappelens forlag 1972, s.72-104.

Bøhle, Solveig "Om å forstå nytten av det unyttige". I *En bok om Thorbjørn Egner*. Red. Harald L. Tvetterås og Fredrik Matheson. Oslo: Cappelen, 1972. S. 46-56.

Egner, Bjørn. Mailkorrespondanse mellom Egner og Bjørkøy 09.12.2010.

Egner, Thorbjørn, Winsnes, Sigurd. *Barneboka 1940. Eventyr, vers, bilder, konkurranser og spill*. Oslo: Halvorsens Bokhandel, 1940.

Egner, Thorbjørn. *Folk og røvere i Kardemomme by*. Oslo: Cappelen, 1955.

Egner, Thorbjørn. *Kardemomme by*. Fornyet og nyillustrert utgave. Oslo: Grøndahl & Søns Forlag, 1980.

Egner, Thorbjørn. *Thorbjørn Egner. Et selvportrett*. Oslo: Cappelen, 2001.

Egner, Thorbjørn. *Kardemomme by*. 24. opplag. Oslo: Grøndahl & Søns Forlag, 2009.

Genette, Gérard. *Palimpsests. Literature in the Second Degree*. Lincoln, Neb.: University of Nebraska Press, 1997.

Genette, Gérard. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge UP, 1997.

Haugen, Odd Einar. "Mål og metodar i tekstkritikken". I *Den filologiske vitenskap*. Red. Odd Einar Haugen og Einar Thomassen. Oslo: Solum Forlag, 1990, s. 128-180.

Henrikson, Paula. *Textkritisk utgiving. Råd och riktlinjer*. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, 2007.

Kondrup, Johnny. "Hvem tilhører teksten?" I *Vid texternas vägskaal*. Red. Lars Burman og Barbro Ståhle Sjönell. Stockholm: Svenska vitterhetssamfundet, 1999.

NBL = *Norsk Biografisk Leksikon*.

Norges litteraturhistorie. Red. Edvard Beyer. Oslo: Cappelen, 1991 [1975]. 6 b.

Ørjasæter, Tordis. "Nytte meg her og nytte meg der". I *En bok om Thorbjørn Egner*. Red. Harald L. Tvetterås og Fredrik Matheson. Oslo: J.W. Cappelens forlag 1972. s. 32-44.